

АКСІОЛОГІЯ ТА АНТРОПОЛОГІЯ ПРАВА, ОНТОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 340.12

doi: <https://doi.org/10.33270/02212101.8>

Костицький М. В. – доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, член-кореспондент НАПН України, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>;

Кушакова-Костицька Н. В. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Цілісність і єдність в онтології законів буття та соціуму

У статті окреслено питання відродження (ренесансу) натурфілософії та натурфілософського підходу до зв'язку буття, матерії та свідомості як методологічної основи у визначенні зв'язку природи та соціуму, законів буття та законів суспільства (зокрема права та законів людських). Поділяючи право та законодавство, автори зазначають не лише системний зв'язок різних соціальних норм і законів, а й повну ієрархію норм суспільного регулювання. **Метою** дослідження є встановлення цілісності та єдності всього Суцього, з яким у нерозривному зв'язку перебуває право та законодавство. **Методологія** дослідження базується на інтегративному підході. Уперше в юридичній і філософсько-правовій літературі порушено питання щодо Всезагальних (космічних) законів як джерела права та закону, що зумовлює наукову новизну викладеного матеріалу. У висновках наголошено, що нині існують новітній синтез філософії, природничих, соціальних і гуманітарних наук і похідні від них знання. З огляду на зазначений методологічний процес є потреба розглянути право та закони (юридичні) у взаємозв'язку, цілісністю та єдністю із всезагальними (космічними) та природними законами.

Ключові слова: закони; право; етика; буття; метафізика; соціум; мислителі про буття.

Вступ

У статті окреслено питання відродження (ренесансу) натурфілософії та натурфілософського підходу до зв'язку Буття, Матерії та Свідомості як методологічної основи у визначенні зв'язку Природи та Соціуму, законів Буття та законів суспільства (зокрема, права й законів людських). Поділяючи право та законодавство, автори зазначають не лише системний зв'язок різних соціальних норм і законів, а й повну ієрархію норм суспільного регулювання:

- 1) всезагальні (космічні) та природні закони;
- 2) етичні закони та норми;
- 3) правові норми;
- 4) закони (людські, прийняті парламентами, правителями, народом).

Автори відокремлюють телеологічність (доцільність) у поясненні Світобудови, Всесвіту, Сонячної системи, Землі, життя на нашій планеті, означають її як засадничий принцип буття. Пояснити все креативністю чи еволюцією не є можливим. Певно, існує метафізичний дуалізм, який нам дано пізнати лише частково. Але очевидно, що проведення «китайського миру» між «живим» і «неживим», «природним» і «соціальним», «данним» і «рукотворним» є помилковим. Існує їх цілісність і єдність, взаємовплив і взаємозв'язок.

Усезагальні (космічні) закони, закони природи та соціальні (зокрема, норми етики,

права та «людські» закони) складають онтологічну цілісність. Ігнорування всезагальних і природних законів сьогодні є нічим іншим, як догматикою та схоластиком. Усе суще та його прояви є цілісним в єдності. Відокремлення людини, нації, народу, соціуму від Космосу, Природи, Буття є гординя, а вона – один з найтяжчих метафізичних гріхів, за який завжди настає покарання.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є встановлення цілісності та єдності всього Суцього, з яким у нерозривному зв'язку перебуває право та законодавство. Завданням авторів статті було змістовно описати цілісність Свідомості, Матерії та Буття як метафізичної основи соціуму, суспільних норм, права та закону.

Відродження ідеї «верховенства права» чи, як тепер її трактують деякі теоретики, – «правовладдя», сталося в східноєвропейських країнах наприкінці ХХ ст. У практичній площині це означало тотальну ревізію кельзенівського юридичного позитивізму та соціалістичного нормативізму. Юристи таку ревізію сприйняли як ідеологічну та теоретичну даність, положення про верховенство права стало конституційним принципом, але й нині не лише серед практиків, але й серед теоретиків (навіть професорів чи

академіків) немає чіткого розуміння та диференціації права та закону. Тому вважаємо за можливе порушити питання щодо ієрархії соціальних норм і місця в них права та закону, всезагального зв'язку, єдності та цілісності космічних, природних, соціальних (зокрема, юридичних принципів і законів), філософських і природничих джерел правил соціуму та людських законів.

Виклад основного матеріалу

1. Дослідження права у XXI столітті доводить, що попри те, що вже три, а, можливо, і п'ять тисячоліть воно є об'єктом посиленої уваги мислителів різних часів і народів, суть його не осягнута. Понад п'ятнадцять століть людство користується позитивним кодифікованим римським законодавством. Варто нагадати, що сьогоденне законодавство двох Америк (Північної та Південної), усієї Європи, Австралії є нічим іншим, як рецепцією та трансформацією римського законодавства. А країни Азії та Африки, попри традиційні національні системи законодавства (мусульманські країни, Індія, Китай, Японія тощо), у сфері міжнародних, публічних і приватноправових взаємин усе частіше переходять на європейську систему законодавства (отже – на рецепцію римського законодавства).

Проте зв'язок права та законодавства, сутнісний характер права, зв'язок його з буттям, культурою, етикою та мораллю не тільки є проблемним, але, за влучним визначенням філософа права Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, має езотеричний (від грец. *ἑσωτερικος* – таємний, прихований, глибинний) характер (Danilian, 2002).

Водночас право пов'язане з культурою та цивілізацією, їх зародженням, розвитком, занепадом. За одинадцять післяпотопних тисячоліть зародилося, розвинулося й загинуло кільканадцять цивілізацій (Шумерська, Вавилонська, Ассирійська, Єгипетська, Крито-Мікенська, Грецька (Еллінська), Римська та ін.). Археологічні дослідження наприкінці XX ст. в Україні свідчать про існування цивілізації на нашій землі не менше як 7–7,5 тис. тому. Тобто, уточнивши та організувавши додаткові дослідження, можна буде вести мову про одну з найдавніших чи найдавнішу цивілізацію. Так, про одних ми маємо напівлегендарні спогади та фрагментарні пам'ятки культури, інші (римська з її суспільною організацією та законодавством) – стали підвалиною сучасної цивілізації.

Особливе місце та значення належить античній еллінській цивілізації, яка була своєрідною спадкоємицею крито-мікенської (загинула у XII ст. до н. е.) та єгипетської (була еллінізована Олександром Македонським – тобто втратила самостійність й оригінальність 332 р. до н. е.).

2. Ми вже зазначали, що давньогрецька філософія (зокрема й філософія права) є світоглядним джерелом сучасного європейського права (Kostytskyi, 2009). Елліни були нечисленними велетнями у своїй духовності, людьми, максимально наближеними до природи. Цей невеликий народ, розселений на Пелопоннесі, в Малій Азії та на численних островах Середземного моря, висунув з-поміж себе за кілька століть більше мудреців і мислителів, ніж за всі часи всі інші цивілізації. Особливістю філософського бачення людини та соціуму в еллінів був їх нерозривний зв'язок із природою. Остання, починаючи з мислителів іонійського періоду, трактувалася як всезагальна, цілісна, єдина сутність, яка містила рух, духовні творіння, суспільство, державу, етику, мораль і право (Kostytskyi, & Kushakova-Kostytska, 2020).

Водночас соціальні явища якісно ідентифікувалися з природними явищами; філософія, релігія та наука були нероздільними, єдиними, а їхні принципи та методи однаково придатні для вивчення природи людини, суспільства, держави та права. Соціальна реальність виступала як зовнішня стосовно людини та сприймалася як сама по собі зрозуміла природна основа, через аналіз якої пояснювалася вся людська діяльність.

Еллінський період історії називають дитинством людства. У психології й досі не розкрито феномен синтетичності мислення дошкільнят, які часто дивують нас своїми афористичними сентенціями та нестандартним мисленням. Щось подібне ми спостерігаємо і в еллінів, які без жодних приладів (радіотелескопів, фотоапаратів, мікроскопів, супутників тощо), лише силою свого розуму осягали суть Космосу та Матерії настільки, що ми у XXI столітті лише почали усвідомлювати їхнє розуміння Буття.

3. Такий підхід до пояснення соціуму та права називається натуралістичним або натурфілософським. В умовах сьогодення натурфілософія в широкому сенсі передбачає пояснення природи, з огляду на неї саму, а не через зовнішнє стосовно неї трансцендентне начало. Природа визнається єдиною реальністю, самодостатньою, самокерованою, самоорганізованою. Матерія, сила, простір, час, життя, розвиток, субстанція, енергія, інформація – у натурфілософії трактуються в цілісності, нерозривному зв'язку як іманентні характеристики Буття.

Дух, духовні творіння є невід'ємними від матеріальних. У XX столітті новітню натурфілософію обґрунтовували В. Вернадський, О. Чижевський та І. Пригожин (Chyzhevskiy, 2005; Pryhozhyn, 2009).

Натурфілософські міркування В. Вернадського стосувалися часу, простору, ролі життя в космічних процесах.

На думку І. Пригожина, революція, яка відбувається на всіх рівнях в науці (елементарних частин, космології, макроскопічної фізики) є свідченням перегляду класичної науки з її незмінним, симетричним, безкінечним Всесвітом, «мертвістю» матерії. Учений вважав, що ми перебуваємо на дорозі до нового синтезу, нової концепції природи, у якій має бути злита воєдино західна та східна традиції (наприклад, китайська). Одним з ключових висновків І. Пригожина є те, що на всіх рівнях – чи то на макроскопічному, чи на рівні флуктуації, чи мікроскопічному – джерелом порядку є нерівність, тобто те, що породжує «порядок із хаосу».

Натурфілософський підхід започатковано в стародавній Індії, історія якої сягає до семи тисячоліть. Зародження індійської цивілізації на півночі Індійського субконтиненту пов'язується з міграцією аріїв, які прийшли туди, за найновішими археологічними даними (Ю. Шилов), з території сучасної України. Арії прийшли в Індію з цілісною системою світобачення, релігією та філософією. Остання відзначалася певною витонченістю, складністю та різноманітністю. Характерною рисою індійської (арійської) філософії був її нерозривний зв'язок з теологією та наукою, тобто тим, чим прикметний (як тенденція) розвиток наукового знання у XXI столітті (новий синтез). Згідно з індійським вченням, над всім панує Рита – непорушний світовий порядок із установленою дією законів, які є давнішими за самого Бога. Вони не лише природні, але й розумні та моральні. Людське суспільство є складовою Всесвіту, а люди в ньому зобов'язані посідати відповідне їм місце та дотримуватися належної їм дхарми (від санскр. धर्म – «вчення», «закон»). Для утримання людей від спокус, до них може застосовуватися сила й покарання (данді). Цей суспільний порядок походить з природи та є нерозривно з нею пов'язаним (Kushakova, 2009).

У період Середньовіччя (яке, до речі, тривало майже тисячу років) на зміну натурфілософському підходу до аналізу людини та соціуму приходять схоластика й догматика. Філософія, зокрема логіка стає прислугою теології. Людина та соціум трактуються як творіння Бога, але методами доведення цього (у католицькій традиції) є логічний і лінгвістичний аналіз Біблії та редукціонізм. У цьому контексті варто нагадати п'ять логічних формул доведення існування Творця (Ф. Аквінський). Натурфілософія витісняється з духовного життя. Іноді силою та репресіями.

Згодом приходять епоха Відродження, для якої характерним є повернення до античних витоків філософського знання про людину та соціум, використання принципів єдності макро- та мікросвіту, спроба цілісного підходу до природи, вбачання в матерії життєвих і духовних сил.

Однак в історії ніщо не повторюється. І якщо антична духовність була світоглядною з істинно філософським пізнанням світу, то Відродження характеризується поворотом у напрямі прагматичних й утилітарних потреб суспільства, де починають домінувати торгівці та ремісники.

Якщо античну духовність можна трактувати як період геніального осяяння (старогрец. *kátharsis*) окремих особистостей, інтегральним підходом до Буття з домінуючим дедуктивним методом, то епоха Відродження характеризується продовженням тієї диференціації, яку започаткував Аристотель, а закінчили Рене Декарт й Ісаак Ньютон. Пануючою стає емпірія, а головним методом – індукція. Якщо для античних мислителів суще виступало в цілісності Світобудова – Життя – Розум, то для вчених і філософів Відродження – це вже розподіл цілого на окремі частини єдиного Всесвіту: Світобудова, Життя, Розум. Колись єдину та цілісну «натурфілософію» поділено на «фізику» та «філософію». З того часу Всесвіт і Буття аж до XX століття досліджують, як правило, вузькі спеціалісти, котрі й досягають певних результатів в окремих напрямках, але цілісності вже не прослідковують (певним винятком є системи І. Канта і Г. В. Ф. Гегеля та, можливо, Г. Спенсера).

У період Нового часу Б. Спіноза висуває ідею субстанціональної єдності між духовним і матеріальним світом. Це положення було розвинуто в гіпотезу про «єдину силу», яка присутня в кожному явищі (як фізичному, так і духовному) та виражається динамічним способом через принцип полярності, згідно з яким полярності збігаються. На світоглядному рівні утверджується ідея про те, що природа – це нерозривна єдність духу (Бога) та матерії, яка здатна еволюціонувати через постійну реконструкцію своєї першопочаткової бази. Б. Спінозу відносять до пантеїстів. Але, на нашу думку, – він більше натурфілософ, хоча між пантеїзмом і натурфілософією китайської стіни немає.

Наприкінці XVI – початку XVII століття в натурфілософському підході прослідковуємо механістичний ревізіонізм (очевидно, у результаті досягнень механіки), який досягає апогею в епоху Просвітництва. Однак, вихід 1786 року книги І. Канта «*Метафізичні начала природознавства*», а 1790 року – «*Критики здатності судження*» знаменує критику механістичного підходу до розуміння зв'язків людини та природи, природного середовища й соціуму (Kant, 1966).

Зазвичай XIX століття називають епохою науки, хоча ліпше іменувати цей період віком технічного прориву людства. У цьому столітті було започатковано на рівні ідей та значною мірою втілено в практику ткацький верстат, паровий двигун, підводні та літальні апарати, автомобіль, телеграф, телефон, радіо тощо. Утім, це століття мало такі характерні ознаки, як

тотальне несприйняття та жорстка критика натуралізму й натурфілософії. Противниками натуралізму були такі відомі європейські (здебільшого німецькі) вчені, як К. Гаусс, Г. Гельмгольц, О. Гумбольдт, Ю. Лібіх та ін.

Дещо посприяло відродженню натурфілософії еволюційне вчення Ч. Дарвіна, представлене в середині XIX ст., та монізм Е. Геккеля. Близьким до натурфілософії цього періоду є енергетизм В. Оствальда та віталізм Г. Дріша.

4. Цікавим і показовим є той факт, що розвиток натурфілософії чи її підходів до дослідження буття, свідомості, духу людини наприкінці XX століття взяли на себе слов'янські вчені, зокрема російські та українські. Це пов'язано зі «срібним віком» російської філософії та поверненням в українській культурі до натурфілософської концепції Григорія Сковороди, його кордоцентризму.

Видатний мрійник і мислитель Костянтин Ціолковський передбачав соціалізацію Космосу, поширення та примноження позитивного досвіду цивілізації в космічному просторі з одночасним удосконаленням людини у взаєминах її із собі подібними, звеличенням її інтересів, потреб, різностороннім здійсненням її людських сутнісних властивостей і сил (Tsiolkovskiy, 2002).

Продовжувачем натурфілософських ідей К. Ціолковського був його учень і популяризатор Олександр Чижевський. Він віднайшов закон «квантитативної компенсації в функціях біосфери» й стверджував, що пізнання людиною законів природи, набуття нею могутніх засобів, які здатні масштабно впливати на «неживу» природу, спираючись на пізнані закони, відкриває можливість цілеспрямовано впливати на стихійні процеси. Так, О. Чижевський десятиліттями досліджував «поведінку» Сонця та встановив кореляцію між періодичними спалахами активності світила з природними та соціальними катаклізмами на Землі – землетрусами, потопами, масовою міграцією етносів і народів, бунтами та революціями тощо (до речі, з 2010 року по 2021 рік тривав новий, одинадцятирічний цикл «активного» сонця, а 2015 року закінчилася ера, яка складалася з трьох періодів по 532 роки кожен).

Першу доповідь на цю тему було проголошено 1915 року, а через три роки в Московському університеті було захищено докторську дисертацію, присвячену згаданим проблемам. Нині виявлені О. Чижевським закономірності є аксіоматичними та стали вже набуток буденних побутових знань: і поведінку народів, і самопочуття індивіда ми ув'язуємо із сонячною активністю. З іншого боку, за кілька десятиліть О. Чижевський застерігав від вульгаризації його висновків: він зазначав, що не слід перебільшувати значення наведених ним фактів і встановлених закономірностей. Сонце не розв'язує ні суспільних, ні

економічних питань, однак у біологічне життя воно втручається досить активно (Chyzhevskiy, 2004).

З певними застереженнями до новітніх натурфілософів можна віднести мислителя, ученого, поета й публіциста Івана Франка. Ще 1905 року він опублікував невелику за обсягом книжку «Створення світу», у якій критикує буквально розуміння Біблії (Старого Заповіту) та зазначає шумерські, вавилонські й асирійські джерела цієї книги, зауваживши, що критиків Ч. Дарвіна сердить не те, що він написав, а те, чого в нього немає, ще й жоден з критиків не спромігся читати Ч. Дарвіна. І. Франко добре знав сучасну йому природничу науку та на філософському рівні осмислював і узагальнював її, творячи систему знання на підставі науки про природу та філософію (Franko, 1918).

Особливою постаттю в натурфілософії є член багатьох академій наук, перший Президент Всеукраїнської академії наук Володимир Вернадський – видатний геолог, палеонтолог, геохімік, історик науки та філософ, який від дослідження «неживої» матерії, мінералів піднявся до світоглядного охоплення всього живого й неживого як єдності та запропонував людству вчення про ноосферу – сферу розуму (ідеальну), котра співіснує з матеріальними сферами (літосферою, гідросферою, атмосферою, стратосферою), перебуваючи з ними в нерозривному зв'язку та будучи визначальною (Chyzhevskiy, 2004).

Розвиток життя, за В. Вернадським, йтиме в напрямі від біосфери до ноосфери – єдиного розуму Космосу (Vernadskiy, 2004).

Продовжувачем розробки натурфілософських ідей в українській науці був Микола Руденко – вчений, поет, дисидент і в'язень радянських таборів.

У роботах «Економічні монологи», «Енергія прогресу» та, особливо, в «Гносис і сучасність» він не тільки спростовує К. Маркса, який вважав джерелом додаткової вартості працю найманого робітника, а переконливо доводить, що додаткову вартість творить енергія Сонця. За твердженням автора, невелику працю «Гносис і сучасність» він писав пів життя. Ця робота і стала науковим підсумком життя мислителя та поета. Він показує зв'язок Бога, Абсолюта й Людини, Мікро- і Макрокосмосу, елементарної частинки (електрона) та Мегагалактики, ув'язує матеріальне з ідеальним через монади (продовжуючи Лейбніца) та стверджує, що духовне присутнє як в електроні, так і в Макросвіті (Rudenko, 2001).

Своєрідну позицію як натурфілософ обіймає видатний український мислитель і письменник Олесь Бердник. Він критикував природознавців, зокрема фізиків, за нерозуміння цілісності світу, розрив і зруйнування Буття на матерію, енергетизм і час, що стало вже світовою хворобою. У філософському есе «Альтернативна еволюція»

він зазначив, що в результаті цієї світової хвороби та порушення цілого, людство потрапило до лабіринту Зруйнування Цілісності, породило ритміку обмежених проявів – Час, а разом з ним – Енергію як динаміку цих проявів. Енергія ж є ефектом розпаду Цілого, хвилею сили, відчуженням від Внутрішнього Космосу, відірваністю від Джерела, оформленою в зовнішні стихії. Не розуміючи Руху та його проявів (Енергія, Сила, Могутність, Напруга), Людина прагнула заволодіти Зовнішнім Космосом, використовуючи часово-ефемерний аспект Руху – Енергії. Якщо поглянути на так звану науково-технічну революцію, на її наслідки, то людство отримало кров і страждання, а Всесвіт людина перетворила на велетенський крематорій, де згорають у топці космічного Молоха тіла, метали, душі, ідеї, держави, нації, племена, планети, зірки. Так звана еволюція, а за нею цивілізація – то «лише шлаки страхітливих палахкотіння Матерії у багатті Часу й Простору». Люди мають збагнути, що Енергія – це лише прояв зовнішнього руху, грубий аспект світової Динаміки Духу, Космічної Свідомості. Без опанування Духовною Динамікою, без Суми Любові – Альтернативної Еволюції, людство приречене на конфлікт зі Світобудовою, сліпе опанування енергіями Мікрокосмосу чи Макрокосмосу, на порушення рівноваги Природи й зрештою на самознищення (Verdnyk, 2007). Тобто в системі мислителя світобудова є цілісністю матерії та Духу, а Любов є цементуючою суттю Буття.

5. Великий ренесанс натурфілософії особливо підсилений результатами досліджень у природничих науках другої половини ХХ – початку ХХІ століття, з різкою зміною статусу психології (її називають головною наукою ХХІ століття) зумовив серйозну ревізію засадничих підходів не лише у філософії, але й в гуманітарних, соціальних науках, зокрема в політології, етнології, теоретичних науках про державу і право. Можна стверджувати, що з 80-х років ХХ століття в науці набував поширення натурфілософський підхід у вивченні природних і соціальних явищ, суттю якого було трактування людини та буття як нерозривної частини природи й розуміння останньої в нерозривній єдності з соціальними процесами. Водночас «екологічний імператив» пропонувалося розглядати як основу новітньої етики, який започатковувався у світових релігіях та стосувався людини та природи, їхньої єдності та цілісності (Kravchenko, & Kostytskyi, 1992).

На думку видатного російського вченого та натурфілософа академіка М. М. Мойсеева, в екологічному імперативі природничо-наукове й гуманітарне створюють монолітний сплав. Тому, з одного боку, розгляд етики як екологічної, її норм в генезисі, який бере початок у розвитку живого, а з іншого – в єдності біологічного та соціального, є не лише можливим, а й

необхідним. Безумовно, природа без людини – «байдужа», вона є ні моральною, ні аморальною. Але за умови єдності природи та людини щодо природи можна застосовувати етичні категорії та поняття. Тоді можна проревізувати стереотипи, за якими мораль традиційно й історично обмежувала сферу свого регулювання впливом на свідомість людей і суспільство лише внутрішньо-соціальними взаєминами та зв'язками, і завдяки цьому була специфічним механізмом внутрішнього соціального регулювання, крім того, у системі культурно-історичних відносин природу розглядали переважно як індіферентний об'єкт, наділений лише прагматичною чи утилітарною споживчою цінністю.

Теперішньому інтегративному підходу до природи та суспільства передувала соціологізація біології чи біологізація соціальної сфери. Починаючи з античних часів, мислителі шукали в природі джерела етики та права. Але, зважаючи на зазначені вище особливості диференціації наукового знання про природу, соціум і людину, лише у ХХ столітті вчені повернулися до пошуку основи етики у світі природи.

Конрад Лоренц, австралійський природодослідник, започаткував етологію – науку про поведінку тварин. Він зазначав, що з фактів етології можна вивести багато цінних порад для людей. Так, К. Лоренц вважав, що етологія стоїть вище за інші природничі науки, вона вивчає життєві ситуації, які можуть бути однаковими як для тварин, так і для людей. Отже, й мораль припиняє бути лише предметом теоретичного й філософського дослідження. Водночас такими можуть бути й біологічні закономірності поведінки, спільні для людини та для тварини. Це дає підстави стверджувати, що оскільки людина пов'язана з тваринним світом, то тварини й допоможуть усвідомити людську поведінку. На думку науковця, поведінку тварин, фактори, які гальмують їхню агресію, утихомирюють природну істоту, можна віднести до форм, аналогічних моральній поведінці (Lorenz, 1978; Jesness, 2020).

Сучасний британський етолог Д. Дж. Морріс у нашумілому науковому бестселері «Гола мавпа» йшов протилежним, у порівнянні з К. Лоренцом, шляхом: він не шукав етику людської поведінки в поведінці тварин, а відшукував «тваринність» у поведінці людини – особливості, притаманні не лише вищим приматам, але й нижчим ссавцям і навіть рептиліям (Morris, 1967).

З огляду на зазначені та інші позиції вчених у соціальних і біологічних науках, було запропоновано виробити на підставі законів біології, географії, фізики, хімії та інших природничих наук закони екології як синтетичної природничо-соціальної науки (Kravchenko, & Kostytskyi, 1992), а їхнім підґрунтям могли б бути запропоновані

О. Бердником «основні принципи нового бачення світу»:

- 1) спільності – усе в усьому;
- 2) Протея – вічної втечі, плинності, те, що сучасні теоретики визначають як принцип неозначеності;
- 3) вічного метаморфозу;
- 4) аналогії, тотожності;
- 5) кореляції – миттєвої взаємодії у Всесвіті;
- 6) насиченості – повноти чи збитковості;
- 7) призначення – усе в бутті «призначено»

для чогось, як у будь-якому організмі (Berdnyk, 2007).

Ці принципи могли би враховуватися з огляду на принципи чи закони Б. Коммонера:

- 1) усе пов'язане з усім;
- 2) усе повинно кудись діватися;
- 3) природа знає краще;
- 4) ніщо не дається задарма (Commoner, 1971).

Звичайно, у процесі вироблення принципів екологічної етики мають враховуватися закони й принципи діалектики: єдність і боротьба протилежностей, перехід кількісних змін у якісні, заперечення застереження, причин і наслідків, форми та змісту тощо.

Саме розмірковування одного з авторів у 1993 році спільно з академіком Ю. Ю. Туницею над екологічними законами спричинили виникнення ідеї Екологічної Конституції Землі. Ідея не залишилася ідеєю: її окреслювали на міжнародних конференціях «Екологічна Конституція Землі» (Львів, 2003) та «Глобальні зміни клімату: загроза людству та механізми відведення» (Львів, 2009). Питання прийняття єдиного правового екологічного документа для всієї земної цивілізації окреслювали у своїх доповідях Голова Верховної Ради України Іван Плющ на конференції зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1993 рік), Президент України Леонід Кучма під час інавгураційної промови (як обраний головою) на сесії ООН та під час конференції «Ріо+10» в Йоганнесбурзі (2003 рік) тощо. Очевидно, потреба в такому документі відчувається чимдалі гостріше. І, як уже зазначалося, фундаментом для Екологічної Конституції Землі мають стати засади екологічної етики, засновані на методології натурфілософії та стверджують інтегративну єдність природи, людини та суспільства (Kostytskyi, 2009).

6. Як зазначено вище, ми до всезагальних законів природи (їх пошуку та розкриття змісту) підходимо з позиції етики, природничих наук, екології та етології. Є й інший натурфілософський підхід у вітчизняній науці – це позиція академіка Олександра Костенка, який ще 1993 року висловив ідею «універсальної конституції природи» та ідею «соціального універсалізму». Однак його підхід, на відміну від нашого, має культурологічне джерело. Він стверджує, що культура вирішує все, вона

визначає життя людей, їхній добробут і навіть національну ідею. Учений зазначив, що для протидії пануванню кризогенної ідеології проти-природності в людській спільності, завдяки Новітньому Просвітництву має культивуватися ідеологія природності, зокрема, ідея про те, що єдиним джерелом Істини, Добра, Справедливості, Свободи (зокрема прав людини), Безпеки, Віри, Краси, Любові, Щастя, Миру, Добробуту тощо є природність людської життєдіяльності, тобто узгодженість волі та свідомості людей із законами Матері-Природи, яку ще можна називати культурою людей (Kostenko, 2008).

Підтримуючи ідею «соціального універсалізму» та культурологічний аспект натурфілософського підходу до соціальних, зокрема правових явищ, вважаємо, що при ренесансі натурфілософії як сучасної адекватної методології вона має застосовуватися (при декларуванні поліметодологічного підходу) не тільки в природничих науках і в філософії, але й в гуманітарному пізнанні державно-правових явищ. З іншого боку – культура в цьому контексті є вторинною. Вона, з огляду на натурфілософську методологію, з'являється лише на певному етапі Буття та є проявом його законів в соціумі. Але їй передують власне ці закони, а не навпаки. До істини ведуть багато доріг, головне – правильний напрям руху. Здається, що й у О. Костенка, і в нас – напрям правильний.

7. Альберт Ейнштейн свого часу стверджував, що обов'язком вчених є пошук тих загальних елементарних законів, із яких шляхом дедукції можна отримати картину світу. Очевидно, пошук і з'ясування законів Буття чи Космосу є надзвичайно важливим завданням, але цьому має передувати виявлення принципів Буття (*principia essendi*), якими є основні вихідні положення, засади, начала філософської чи наукової теорії, вчення – те, що є підґрунтям деякої сукупності фактів або знань¹.

У філософії термін «принцип» зазвичай використовують з огляду на різноманітні сфери людської діяльності (зі збереженням первісного відтінку – перший, основний, вихідний), тоді як до світу (Космосу) вживається термін «закон». Узагальнюючи, слід вести мову про закони – принципи як результат пізнання людиною Всесвіту (Космосу), які, будучи виявленими та перевіреними, пізніше самі стають засобом пізнання. Одним з таких законів-принципів є телеологія (доцільність) в природі й суспільстві, наявність онтологічних позалюдських залежностей і цілей. Телеологія Буття пов'язана з ідеєю креаціонізму (створення).

¹ Крім принципів Буття, виокремлюють ще й принципи пізнання (*principia cognoscendi*); вони взаємопов'язані, але одні стосуються об'єктивного світу, інші – суб'єкта його пізнання.

Не тільки філософи й теологи, а й спеціалісти-природники: фізики, математики, астрономи, вивчаючи розвиток Всесвіту, рух і знаходження в просторі й часі сонячної системи, Сонця, планет, їх супутників, особливо Землі та Місяця, схиляються до доцільності й раціональності в їх розмірах, орбітах, відстанях до світила, періодах обертання тощо. Наприклад, Земля рухаючись у Космосі навколо Сонця, мчить зі швидкістю 108 тис. км за годину. Якби ця швидкість змінилася в той чи інший бік, не було б на планеті не тільки життя, а й, можливо, атмосфери, і вона нагадувала б мертві планети в сонячній системі або Космосі. Тобто, навіть за ефекту Дірака (допустимо, у результаті Великого Вибуху), при Всесвітах, які «розбігаються», Земля «мандрує» навколо Сонця з допустимою, комфортною для життя швидкістю. Палеонтологи довели, що кілька мільйонів років тому доба складала 22 години, астрономи ж передбачають, що час доби, тобто повного оберту Землі навколо своєї осі, буде поступово зростати.

Якби діяли щодо Землі лише фізичні закони (наприклад, закон інерції), то швидкість її мала б поступово згасати (і не за мільйони років), або через ефект Дірака різко зростати. Очевидно, в Космосі діє доцільна Сила, яка утримує цей рух Землі в межах, за яких можливе життя та його розвиток. Підтвердженням доцільності є відстань Землі до Сонця. Якщо б Земля була ближча (чи дальша) до нього на кілька мільйонів чи навіть сотень тисяч кілометрів, то вона могла би мати на поверхні температуру (як Венера) кілька сотень градусів тепла чи кілька сотень градусів морозу (як Марс). Нахил орбіти Землі, відмінність магнітних полюсів від географічних, наявність супутника Місяця, його розмір, фази обертання й відстань до Землі є в умовах сонячної системи ідеальними та єдиними умовами для розвитку на Землі життя та цивілізації. Будь-які відхилення від сьогоднішніх умов у часі й просторі означало б для Землі (колиски людської цивілізації) зовсім іншу (швидше, ніяку) роль у Космосі.

8. Поряд із принципом – законом доцільності слід зазначити принцип – закон розвитку. Його окреслено в критицизмі та позитивізмі І. Канта, емпіризмі Д. Юма та Дж. Мілля, і, особливо, у натурфілософії та філософії тотожності В. Ф. Й. Шеллінга¹. Розвинув ідею розвитку вказаних попередників, а потім обґрунтував її як закон – принцип Буття, видатний англійський філософ Герберт Спенсер (напевно, один з небагатьох мислителів, який після Піфагора, Платона, Аристотеля, Канта й Гегеля створив

¹ Суть філософії тотожності Шеллінга полягає в ідеї тотожності об'єкта та суб'єкта, з чого виводиться закон тотожності єдиного Розуму самому собі.

цілісну світоглядну систему). Закон розвитку (Спенсер називає його також Законом еволюції) він виводить із закону збереження енергії. Спочатку вчений демонструє розвиток в «Основах психології». Будучи прихильником теорії еволюції, Спенсер стверджує, що розвиток душевного життя від простіших і нижчих форм, яке спостерігаємо в мікроорганізмах, до людини включно є безперервним переходом від розсіяного – до інтегрованого, від однорідного – до різнорідного, від невизначеного – до визначеного. Свідоме виникло зі сфери безсвідомого на певному щаблі еволюції живого світу. Правда, він шукав носія цього розвитку в «атомі душевного життя» чи «нервовому поштовхові». Загальні закони душевного життя за Спенсером є продуктами розвитку, еволюції. Тобто з розвитком еволюції чимдалі частіше «проявляються» чи відкриваються її закони (Kollins, & Spenser, 1897). За Спенсером, закону розвитку (еволюції) підвладний Космос і Сонячна система, виникнення кори Землі та її зміни, соціальні організми (невеликі території розвиваються до провінцій, ці останні – до королівств, королівства – в імперії), мова, наука, мистецтво, література, архітектура, театр, одяг, побут тощо. Уся матерія розвивається (еволюціонує) ритмічно та піддається різним метаморфозам. Вона, на думку дослідника, з розсіяної та такої, що перебуває в хаотичному русі, набуває визначено-різномодного руху. Те саме відбувається із земною корою, живими організмами, соціумом, етикою. Останню він ділить на абсолютну та відносну. Абсолютною є етика, визначена в кодексі ідеальної поведінки, приписи якого вважаються абсолютно позитивними, на відміну від відносно позитивних приписів, які становлять зміст Відносної етики. Розвиток (еволюцію) етики в Спенсера можна прослідкувати на прикладі етики суспільного життя: він виокремлює етику тварин, «недолюдську справедливість» (від нім. «*Untermensch*» – недолудина), людську справедливість, почуття справедливості та, зрештою, ідею та формулу справедливості.

9. Зважаючи на новітні добутки в природничих науках, боротьбу між філософами й теологами, яка тривала впродовж кількох тисячоліть, тепер перенесено на сферу природничої науки. Низка видатних учених наполягає на позиції творення та регулювання (контролю) Вищою сутністю, Абсолютом фізичних, біологічних і соціальних процесів. Цікаві дані щодо цього наведено в збірнику «Many Worlds: New Universe Extraterrestrial Life», який вийшов друком 2000 року. Серед авторів – видатні західні вчені, Нобелівські лауреати, працівники НАСА, професори провідних університетів.

Автори розділилися на три групи. Першу групу (Христіант де Дюв, Пол Девіс, Бернд-Олаф

Кюпперс, Крістофер Маккей) можна умовно назвати натурфілософами, які схилиються до того, що ідея життя закладена в самій основі Всесвіту.

Друга група вчених (Артур Пікок, сер Мартін Різ, Лі Смолін) стоїть на платформі теорії космічної еволюції та переносить закон природного відбору Ч. Дарвіна в Космос. На їхню думку, усі закони Всесвіту можуть впливати з природних законів і цілком пізнаваних процесів самоорганізації.

Третя група (Фріман Дайсон, Джілл Корнелл Тартер, Ернан Мак Маллін, Джордж Койн) – прихильники «Космічної теології», які відстоюють наявність вищої сутності – Бога, який діє в космічних масштабах (Dick, 2000).

Проте зазначені проблеми актуальні нині й у філософії. Видатний чилійський мислитель Даріо Салас Соммер 1998 року опублікував книгу «Мораль ХХІ століття», у якій він доводить, що мораль, етичні норми – це кодекс законів Природи, який сприяє досягненню досконалості та гармонії з самим собою, із Всесвітом (Sommer, 1998).

Українські вчені-філософи та природничники (О. Головнєв, Ю. Канигін, В. Кушерець, В. Лазарєв, М. Савостьянова та ін.) теж схильні до натурфілософії чи навіть космології. Водночас прослідковуємо дві тенденції: одні завдяки Біблії прагнуть підтвердити сучасні досягнення природничої науки, інші – через філософське переосмислення добуток природничих наук (насамперед, фізики, біології, астрономії) – пояснити суть Буття, Космосу та Життя. До останніх слід віднести інженера й філософа-самородка Олександра Головнєва, який в опублікованих 2002–2003 роках книгах під загальною назвою «Кінцевий Всесвіт» через філософське переосмислення фізики, її законів виходить на рівень цілісної світоглядної системи, де основними є відповіді на три фундаментальні питання: що є Світобудова, Життя й Розум (Golovnev, 2002).

Важливою гносеологічною подією в Україні було опублікування низки книг вітчизняного вченого Олександра Бондаря: «Енциклопедія несвідомого українця», «Проект Україна. Побудова справедливого суспільства», «Доктрина «справедливого суспільства» та ін. Автор, на нашу думку, з огляду на натурфілософію, відстоює цілісність і єдність всього Суцього: Свідомості, Матерії, Енергії, Інформації, Часу тощо. Показовим є те, що так звана «професійна» філософська спільнота не помічає оригінального українського самородка, хоча його ідеї та міркування на часі або швидше випереджають час (Bondar, 2013; Bondar, 2017).

10. Оригінальний натурфілософський підхід окреслив сучасний абхазький філософ Віктор Нюхтілін – автор бестселера «Мелхіседек». На

його думку, є ще закони й характеристики Матерії та Буття, які не мають джерел у властивостях Матерії та Буття. Вони існують як закони, які «... приходять нізвідки!» Жоден з параметрів фізичних умов не породжується тими фізичними об'єктами, які цим умовам охоче підпорядковуються. Якщо покладатися на наукові визначення таких фізичних властивостей, як енергія, сила, маса, гравітація, рух тощо, то це завжди якісь «здібності», «непрямо проявлені характеристики», «константні тенденції», «похідні дії», динамічні та інші «стани» цих самих об'єктів. Усі властивості матеріальних об'єктів – це те, чим вони наділені з боку будь-яких полів, сил та інших, прямо таки психоїдних за настирністю та невідомими за джерелом прояву зовнішнього впливу. Тобто є фізичні об'єкти, від атома й до всієї решти, які нічого здатного до взаємодії не мають, без цих обставин їх існування ніби спускається «зверху». Такі міркування спонукають автора до висновку, що «... цей світ не міг би виникнути без скрупульознішого й точнішого розрахунку, розумного плану й об'єднуючої ідеї, бо все в матерії безвольно за своєю внутрішньою природою...» (Niukhtilin, 2008).

Резюмуючи цю досить довгу цитату, можна знову повертатися до того, що вже було зазначено вище: закони Матерії, Буття, як «проявлені» наукою, так і ті, що «приходять нізвідки» (можливо, є проявом наукової інтуїції чи одкровення), мають доцільний, телеологічний характер та й «відкриваються» ці закони тоді, коли наука та цивілізація вже доросли, дозріли до їхнього сприйняття. Інтенсивно ця особливість почала проявлятися з середини ХХ століття. Свідченням цього є відкриття генетичного коду, законів інформатики, безкінечності субатомарних частин, закономірностей торсійних полів, інформаційно-енергетичного континіуму (який об'єднує все суще – живе й неживе) тощо.

11. До вищезазначених законів – принципів Буття належить Закон векторного розвитку (зокрема й історії). Водночас розвиток Всесвіту постає не як хаос випадкових подій і фактів, і не тільки як прояв пульсацій, які спалахують спонтанно й згасають, не як товща нашарованих один на одного одноманітних повторів, а як тривалий закономірний процес, який неухильно розгортається з минулого в майбутнє. Англійський астрофізик Стівен Гокінг, виражаючи цю проблему метафорично, говорив про існування трьох «стріл часу»:

- 1) стріла термодинамічна є проявом часу, в якому наростає безлад;
- 2) стріла психологічна – спрямованість часу, у якому ми пам'ятаємо минуле, а не майбутнє;
- 3) стріла космічна – спрямованість часу, у якому Всесвіт розширюється, а не стискається (Hawking, 1988).

Очевидно, ця спрямованість часу стосується історії, суспільства, держави та права. Вони розвиваються, залишаючи в минулому пам'ятки величі чи падіння. Сьогоднішній стан є містком між минулим і майбутнім; теперішнє, як лезо бритви, відділяє минуле від майбутнього. Отже, і людина, і цивілізація «однією ногою стоять в минулому, а другою прямують у майбутнє».

12. Іншою опорною базою, яка сприяла по-новому подивитися на розвиток (зокрема історичний, державний, правовий), стала загальна теорія систем, засновником (чи відкривачем) якої є Людвіг фон Берталанфі. У теорії систем окреслено певні закономірності:

1) система є цілісністю, вона не може зводитися до простої суми частин (тому історію, соціогенез не можна усвідомлювати лише як сукупність подій і фактів, слід враховувати й «невидиму» функціональну складову (а що ми маємо сьогодні в загальній історії чи історії держави і права?);

2) системи ієрархічні;

3) закони навіть дуже складних систем ізоморфні (тотожні) й вони однакові для систем усіх видів, типів і класів: хімічних, фізичних, біологічних, соціальних. Якою б не була специфіка системи, онтологія її все одно зростає з універсальних закономірностей (Stoliarov, 2008).

Ці характеристики та закони теорії систем дають можливість перебороти розподіл і розрив між природничими та гуманітарними науками, «живою» та «неживою» матерією, природним і соціальним буттям, законами природи та законами соціуму.

Для всіх систем також характерним є внутрішня диференціація (наростання внутрішньої різноманітності) та інтеграція (зведення багатоманітності в певну цілісність). У процесі домінування інтеграційних тенденцій – система стабільна, у разі прояву тенденцій диференціації вона може втратити цілісність. Зрештою відкриваються такі онтологічні можливості:

1) система гине, припиняє існувати;

2) система дробиться на нові системи;

3) система трансформується в нову цілісність.

Інтеграційні тенденції зумовлюють:

1) експансію системи (насамперед соціальної);

2) власне розвиток – як незворотна все більш ускладнена еволюція.

Однак жодна система не може бути безкінечно стабільною, бо крім зазначених законів, діють й інші. Так, система, яка щойно виникла, через певний час деградує (тут прослідковується зв'язок з іншим законом термодинаміки). Водночас, коли йдеться про соціум, ця закономірність ніяк не означає смерть цивілізації, а лише перехід від однієї фази людства до іншої. Елвін Тоффлер виокремлює три фази розвитку людства: аграрну, індустріальну й інформаційну. Причому фазовий

перехід означає, з одного боку, системну катастрофу, демонтаж практично всіх старих цивілізаційних структур, а з іншого – виникнення нових структур, які творять нову фазу розвитку людства.

Подібна закономірність проявляється й на нижчому рівні, наприклад, у процесі переходу від однієї суспільно-економічної формації до іншої (за К. Марксом) або від соціалізму до ліберального (чи неоліберального) капіталізму в сучасній Україні.

13. Крім наведених законів-принципів, можна виокремити загальнонаукові закони, біологічні, геологічні, фізичні, хімічні закони, які мають загальний характер і можуть трактуватися як космічні хоча б у межах Сонячної системи. Ці закони встановлено, швидше, у результаті емпіричних й експериментальних досліджень (на відміну від тих, про які пише В. Нюхтілін).

Серед загальнонаукових законів, які проявляються в Космосі, є: 1) закон константності (відкритий В. І. Вернадським) про те, що кількість живої речовини в біосфері є постійною; 2) закон послідовності проходження фаз розвитку про те, що об'єкт послідовно розвивається від простішого до складнішого; 3) закон спрямованості та незворотності еволюції про те, що ні матерія, ні соціум не можуть повернутися до попереднього чи первісного стану. Сюди ж належить і закон збільшення ступеня ідеальності (за Г. В. Лейбніцом) чи «ефект чеширського кота» (Льюїс Керролл) про те, що людство, перетворившись на глобальну екологічну силу, переборовши розбіжності, спричинені насамперед матеріальним зацікавленням, неминуче повинно консолідуватися на підставі новітньої зверхідеї, перейти від конфронтації до співпраці. Однією з консолідуючих ідей, як зазначалося вище, є ідея Екологічної Конституції Землі.

До біологічних законів, котрі вже мають всезагальний характер, можна віднести закон кореляції, за яким в організмі (та й в інших системах) як цілісній системі всі складові частини відповідають одна одній за будовою та функціями, і зміна однієї частини організму або функції неминуче призводить до зміни інших частин або функцій. Закон оптимальності полягає в тому, що збільшення розмірів організму (росту, ваги) у філогенетичному ланцюзі має свою межу; чим менший організм чи особина, тим важче їй протистояти процесам ентропії; унаслідок боротьби з ентропією відбувається укрупнення організмів, що насамперед призводить до відходу від закону оптимальності, і, як правило, виродження організмів. Закон оптимальності чітко прослідковується в соціумі: зверхвеликі держави (імперії, іноді світові), як правило, недовговічні. Стійкими є не величезні, не дрібні, а середні державні утворення.

До цього закону близьким є геологічний закон об'ємів, який полягає в тому, що у глибинних шарах

земної кори створюються мінерали та їх комбінації з меншим молекулярним об'ємом (атомна маса поділена на питому вагу), ніж у верхніх шарах; геогенетичний закон полягає в тому, що мінералогічні процеси протягом короткого інтервалу ніби повторюють (у видозміненому вигляді) загальну історію геологічного розвитку. Близьким до цього закону є біологічний закон філогенезу, наприклад, зародок людини в утробі матері проходить за дев'ять місяців біологічну еволюцію, яка тривала мільярди років. Ще вагомішими (у контексті цієї роботи) є фізичні закони, які стосуються фундаментальних засад розвитку матерії. Серед них закон максимізації енергії, який полягає в тому, що в суперництві систем виживає лише та з них, яка найкращим чином сприяє народженню енергії та найефективніше використовує найбільшу її кількість. Закон упорядкованості та заповнюваності простору й просторової визначеності полягає в тому, що заповнення простору всередині природної системи внаслідок взаємодії між підсистемами впорядковано таким чином, щоб реалізувати гомеостатичні властивості системи з мінімальними розбіжностями між її частинами; порушення природної впорядкованості заповнення простору в природних системах під час використання вимагає додаткових сил і засобів.

Цікавим є закон фізико-хімічної єдності живої речовини – уся жива речовина Землі фізико-хімічно єдина, звідси випливає закономірність – те, що шкідливе для однієї частини речовини, не може бути корисним чи байдужим для інших.

Очевидно, що в межах цієї публікації не є можливим навести й описати всі закони природознавства (більш докладно це питання розкрито, наприклад, в Kravchenko, & Kostytskyi, 1992). Але вважаємо за необхідне акцентувати на тій позиції, що закони фізики, хімії, біології, геології тощо є проявленими законами Буття, і якщо вони відкриті в межах однієї науки, то з одного боку характеризують якийсь фрагмент, ракурс буття, а з іншого, оскільки Буття цілісне і єдине, ці закони (якщо вони закони!) стосуються й інших фрагментів і ракурсів Буття. І, можливо, в них вони діють не «напрямую», а у трансформованому, діалектичному характері. Звичайно, перенесення в чистому виді природничих законів у соціум, у сферу етики й права – абсурд. І це вже наука проходила. З іншого боку, таким же абсурдом є відрив соціуму від природного буття та його законів. Натурфілософія виходить з інтегративної цілісності Буття, Матерії, Духу, Розуму. І за такої методологічної засади закони (правила) етики, право виступають сторонами, аспектами цілісного, де мають врахувати й використовувати результати наукових пошуків і, встановлені вже іншими (нефілософськими й неюридичними) науками, правила, принципи й закони.

14. Усезагальні закони Буття, усвідомлені й присвоєні, трансформуються в етику, а через неї – у право. Етика – філософська наука, об'єктом якої є мораль. Аристотель ввів поняття етики для означення практичної філософії, в якій міститься світоглядна сторона у вигляді ідей про належне, добро та зло, ідеал, обов'язок, справедливість, правильне й неправильне, чесноти та порочність, щастя, тобто про те, як повинна чинити людина. Одні й ті ж етичні приписи, етичні закони діють на будь-якій території, попри кордони, тип законодавства в конкретній державі, форму правління, державний устрій і політичний режим. Етичний закон приходить у світ, стоїть над усім, зобов'язує схилитися перед ним усі державні закони, урівнює всіх, вимагає від усіх діяти однаково щодо Закону. Етика приходить одна для всіх, часто в умовах, коли запозичення етичних правил одним народом в іншого не є можливим ні географічно, ні світоглядно. Наприклад, старозавітний декалог Мойсея є дзеркальним відображенням тексту папірусів, які клали в могилу з померлим у Стародавньому Єгипті, і де стверджувалося, що померлий не крав, нікого не вбивав, не віднімав чужого, не займався лихварством, не брехав тощо. Такі ж етичні імперативи містять писання Заратустри, Будди, Конфуція, Лао-цзи, Хаммурапі тощо. Останній, до речі, правив майже тридцять вісім століть тому. Але ще за тисячоліття до нього правитель шумерського Латаша у Дворіччі Урукагіна отримав від Бога Нінгірсу етичні закони: не ображати вдів, бідняків, слабких, не вбивати, не грабувати, не займатися лихварством й обманом у торгівлі. Очевидно, це найдавніша пам'ятка етичних приписів, яка дійшла до нас. Але всі стародавні етичні кодекси пов'язані з двома суб'єктами: Богом, який передає закони, та пророком, царем чи правителем. Тобто всюди присутня трансцендентна, вища сила. Можна скептично ставитися до фізичної присутності Творця в цьому контакті. Швидше, це здійснювалося через одкровення або (у світлі сучасних досягнень фізики в розробці теорії єдиного поля) через здатність правителя чи пророка «підключатися» до інформаційно-енергетичного континууму, вічного, незнищимого, абсолютного. Може постати запитання: а чи є ці етичні правила такими складними, що до них люди не могли дійти самостійно п'ять чи чотири тисячі років тому? Видається, що ні. Адже впровадження етичних кодексів Урукаїною, Хаммурапі, Ману, Мойсеєм, Буддою, Заратустрою, Конфуцієм, нарешті Ісусом Христом спричинило революційні зриви у свідомості та світогляді сучасників, не завжди безпечні для того, хто пропонував нововведення. Можна згадати сумний кінець (земний) фараона

Ехнатона або Ісуса Христа. Виникає також питання до скептиків: а що людство віднайшло у сфері етики після названих засновників релігій і античних філософів (Піфагора, Сократа, Платона, Аристотеля)? А втім, минуло вже дві з половиною тисячі років. І нині ми живемо в тих етичних системах, які були створені до нас тисячоліття назад. А всілякі нововведення на зразок «Морального кодексу будівника комунізму» можна розглядати як плагіат. Навіть мислителі та пророки попереднього тисячоліття чи двох (Барух Спіноза, Мішель Нострадамус, Рене Декарт, Кант, Гегель та ін.) виглядають доволі скромними поряд з монументальними постатями Мойсея, Конфуція, Заратустри, Будди, Ісуса Христа, Магомета, Сократа, Платона, Аристотеля.

Вище було зазначено щодо всезагального закону розвитку – прогресу. То чи не заперечує попередня теза суть цього закону? Ні, не заперечує. Бо розвиток можливий і зі знаком «плюс», і зі знаком «мінус». Останнє тисячоліття або й два цивілізація розвивалася, але зі знаком «мінус». Невелика ілюстрація. З розвитком Риму, захопленням ним Іудеї в середині I ст. до н. е. закон Мойсея знецінився, втратив навіть в іудеїв своє значення, «потускнів» та «вигорів». Якщо раніше іудеї говорили про персів та еллінів як про язичників, які не знають закону, то про римлян вони цього сказати не могли. Римляни принесли перемагаючий закон, якому іудеї змушені були скоритися. Навіть будучи на суді Пілата, вони чинили не за іудейським законом, законом Мойсея, який мав імператив «не вбий», а за римським законом, який вбивство дозволяв. Тому вони й просили Пілата: «Убий його» [тобто Ісуса] (пригадаймо поведінку римлян під час боїв гладіаторів: вбити чи помилувати переможеного вирішував імператор і натовп). Але минуло дві тисячі років. Що тепер нагадує про силу й велич Риму, крім руїн Колізею, монумента Трояна, акведуків і ще деяких об'єктів? Так, ми запозичили римське приватне право, але не римські етичні правила. А де закон Мойсея? Крім кількох десятків мільйонів іудеїв його дотримується півтора мільярда християн на планеті Земля. Та й не тільки християн, особливо коли йдеться про сферу міжнародних, міждержавних взаємин. Тобто тривалість і міцність етичних законів не в силі, яка їх підпирає, а в трансцендентній суті, адекватності змісту Буття та природі людини.

15. Ми розрізняємо право та закони (людські чи державні). В ієрархії норм суспільного регулювання людські закони посідають останнє місце. На нашу думку, наявний такий ієрархічний зв'язок:

- 1) всезагальні (космічні) і природні закони;
- 2) етичні закони;
- 3) правові норми;

4) закони (людські, державні).

Право нерозривно пов'язане з етикою та розуміється як формальна рівність, всезагальна й необхідна міра свободи та всезагальна справедливість.

Основи правового буття полягають у метафізичному, онтологічному, культурологічному, антропологічному, екзистенціальному його змістові або характері. Праву притаманний ідеальний характер. Саме тому його не можна спостерігати безпосередньо. Воно не має визначеного місця у фізичному просторі. Воно нематеріальне, тобто недоступне людині для сенсорного сприйняття, його не можна виміряти чи зважити. Суттю права є справедливість, рівність, свобода (Stoliarov, 2008). Право може фіксуватися в традиціях, звичаях, міжнародних нормах, певною мірою в законах (людських, державних). Носієм права як ідеальної категорії є правосвідомість людини, соціальних груп, соціуму загалом. А правосвідомість є підсистемою свідомості поряд з моральною, політичною, релігійною, естетичною свідомістю. І між ними, за вже згаданими вище законами системи, мають місце взаємозв'язок і взаємодія. Свідомість – не мозаїка, яка складається з чітко відособлених шматків. У свідомості один її вид постійно взаємодіє та переходить в інший. Очевидно, що правова свідомість найтісніше пов'язана з етичною та релігійною свідомістю. Тому часом буває важко відрізнити етичну норму від правової (а, можливо, це й не потрібно робити). Цілоком зрозуміло, що право має бути етичним (оскільки етика має всезагальний, а не національний, регіональний характер). З іншого боку, у праві проявляються і національні особливості, і пов'язані з історією та традиціями й звичаями зазначеної нації. Ілюстрацією може бути право в японців, євреїв, індусів, китайців. Є специфічні особливості права і в українців.

Право є підґрунтям для законотворення (людського, державного). Парламенти, правителі чи сам народ можуть творити закони. Але тут діє подібний імператив, як і щодо права: неетичне право – не право, а не правовий закон (людський, державний) – не закон.

Від закону космічного (всезагального) до закону людського – складний шлях. Закони Буття мають об'єктивний характер, закони людські, певним чином державні – суб'єктивний. Хоча їх об'єднує трансцендентність: чим більше в людському законі тих засад, які людство отримало через одкровення чи через пророків, тим ближчі вони до метафізичної суті Буття. У протилежному випадку вони є зазвичай антигуманними, протилюдськими, протиприродними й такими, що посягають на саму суть Буття.

У юриспруденції дедалі частіше лунають дискусії щодо зв'язку права та закону, права та моралі. Автори найчастіше є учасниками цих

дискусій. «Класичні» юристи, прихильники позитивістського підходу відкидають зв'язок права та моралі, закону та моралі, особливо коли йдеться про застосування закону, яке чомусь називається правозастосуванням (?). Правозастосування наявне в практиці Конституційного Суду України та дуже рідко – у загальних і спеціальних судах. Про прокуратуру та правоохоронні органи зовсім не йдеться. Тобто на рівні теорії дискусії про зв'язок моралі, права, закону (людського, державного) тривають, а в юридичній практиці діє принцип *dura lex sed lex*.

Отже, виникає остаточне питання з цієї теми: невже людина (особливо юристи) так зациклена на собі, так «застрягла» на побутовому рівні, що ставить часом свої нерозумні, несистемні, аморальні закони вище за право, етику та космічні закони Буття? Відповідь позитивна: так! То куди ж може вести цей шлях? У нікуди, в інферно...

Наукова новизна

У статті вперше в юридичній та філософсько-правовій літературі ставиться питання про Всезагальні (космічні) закони як джерело права та закону. Автори виходять із принципу цілісності та єдності всього суцього, що дає можливість трактувати суспільство, державу, право, етику, закони (юридичні) в нерозривному зв'язку з Буттям, Гносеологією та Метафізикою.

Висновки

Право, закон перебувають у сутнісному зв'язку з культурою, релігією, етикою, мораллю. Вони нерозривно пов'язані з цивілізацією, її зародженням, розвитком і загибеллю. Однак вони можуть не зникати, а передаватись як естафета наступним цивілізаціям. Ілюстрацією може бути римське право та законодавство, які на 15 століть пережили Римську цивілізацію.

Нині ми спостерігаємо ренесанс (відродження) натурфілософії як методологічної основи новітнього синтезу філософії, природничих, соціальних і гуманітарних наук та добутого ними знання. З огляду на цей методологічний процес є необхідність розглянути право та закони (юридичні) у взаємозв'язку, цілісності та єдності із всезагальними (космічними) і природними законами. Останні слугують світоглядним джерелом для права і «людських законів». Зважаючи на те, що Матерія та Свідомість, Буття та Життя, порядок у Всесвіті й правила поведінки людей перебувають у нерозривному зв'язку, слід вважати, що герметичний принцип «як зверху, так і знизу» проявляється так, що всезагальні (космічні) закони та закони людські (юридичні) нерозривно взаємопов'язані та проявляються одні в інших (Linden, 2003). Урахування цієї особливості сприятиме створенню більш правильних, об'єктивних, адекватних і довготривалих людських (юридичних) законів.

REFERENCES

- Berdnyk, O. (2007). *Alternatyvna Evolutsiia [Alternative Evolution]*. Kyiv: Triada-A [in Ukrainian].
- Bondar, O. (2013). *Entsyklopediia nesvidomoho ukraintsia [Encyclopedia of the unconscious Ukrainian]*. Kyiv: Kazka [in Ukrainian].
- Bondar, O. (2017). *Doktryna spravedyvoho suspilstva [The doctrine of a just society]*. Kyiv: Biznespolihraf [in Ukrainian].
- Chiznevskiy, A. (2004). *Zemlia v obiatiiakh Solntsa [Earth in the arms of the sun]*. Moscow: EKSMO [in Russian].
- Chyzhevskiy, D. (2005). *Naturfilosofiiia V.I. Vernadskoho [Natural philosophy of V.I. Vernadsky]*. *Filosofski tvory, Philosophical works*. (Vol. 2.). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- Commoner, B. (1971). *The Closing Circle: Nature, Man, and Technology*. New York: Random House Inc.
- Danilian, O.H. (Eds.). (2002). *Filosofia prava [Philosophy of law]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Dick, S. (Ed.). (2000). *Many Worlds: New Universe Extraterrestrial Life*. West Conshohocken (PA): Templeton Press.
- Franko, I. (1918). *Bibliine opovidannia pro Sotvorennie Svita u svitli nauky [A biblical story about the Creation of the World in the light of science]*. Vinnipeh, Man [in Ukrainian].
- Golovnev, A. (2002). *Konechnaia Vselennaia. Fiziko-filosofskaia kontseptsiiia [Ultimate Universe. Physico-philosophical concept]*. (Vol. 1). Kiev: Izd. dom Dm. Burago [in Russian].
- Golovnev, A. (2002). *Konechnaia Vselennaia. Fiziko-filosofskaia kontseptsiiia [Ultimate Universe. Physico-philosophical concept]*. (Vol. 2). Kiev: Izd. dom Dm. Burago [in Russian].
- Hawking, S. (1988). *A Brief History of Time: From the Big Bang to Black Holes*. New York: Bantam Books.
- Jesness, B. (2020). *On Behind the Mirror by K. Lorenz*. doi:10.13140/RG.2.2.33352.96005.
- Kant, I. (1966). *Sochineniia [Essays]*. V.F. Asmus, A.V. Gulga, T.I. Oyzerman (Eds.). (Vol. 5). Moscow: Mysl [in Russian].
- Kant, I. (1966). *Sochineniia [Essays]*. V.F. Asmus, A.V. Gulga, T.I. Oyzerman (Eds.). (Vol. 6). Moscow: Mysl [in Russian].
- Kollins, G., & Spenser, G. (Ed.). (1987). *Filosofia Gerberta Spensera [Philosophy of Herbert Spencer]*. P.V. Mokievskiy, Trans. SPb.: F. Pavlenkov [in Russian].
- Kostenko, O. (2008). *Kultura i zakon - u protydyi zlu [Culture and law - in the fight against evil]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Kostytskyi, M.V. (2009). *Filosofskiy analiz Yevropeiskoho prava ta yoho trokh svitohliadnykh dzherel [Philosophical analysis of European law and its three worldview sources]*. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1, 22-30. [in Ukrainian].
- Kostytskyi, M.V. (2009). *Metodolohichni problemy Ekolohichnoi Konstytutsii Zemli [Methodological problems of the Ecological Constitution of the Earth]*. *Filosofski ta psyholohichni problemy yurysprudentsii. Vybrani naukovii pratsi,*

- Philosophical and psychological problems of jurisprudence. Selected scientific works, 1.* Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
- Kostytskiy, M.V., & Kushakova-Kostytska, N.V. (2020). Etychni ta pravovi pohliady Pifahora [Ethical and legal views of Pythagoras]. *Filosofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 2(20), 8-14. doi: <https://doi.org/10.33270/02202002.8> [in Ukrainian].
- Kravchenko, S.M., & Kostytskiy, M.V. (1992). *Ekolohichna etyka i psykholohiia liudyny [Ecological ethics and human psychology]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Kushakova, N.V. (2009). Induizm. Istoriia, rytualy, viruvannia [Hinduism. History, rituals, beliefs]. *Relihiieznavstvo, Religious studies*. V.M. Vovk, B.V. Chmil (Ed.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Linden, S.J. (Ed.). (2003). *Hermes Trismegistus: The Emerald Table (Tabula Smaragdina)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107050846.002>.
- Lorenz, K. (1978). *Behind the Mirror: A Search for a Natural History of Human Knowledge*. New York: Harcourt.
- Morris, D. (1967). *The naked ape*. New York: McGraw-Hill.
- Niukhtilin, V. (2008). *Melkhisedek. Kniga pro to, chto my nichego ne znaem o tom, chto znaem, i pri etom absolutno tochno znaem vse, chto nam nevedomo [Melchizedek. The book is about the fact that we know nothing about what we know, and at the same time we absolutely know everything that we do not know]*. SPb.: Krylov [in Russian].
- Pryhozhyn, I. (2009). Poriadok iz haosu: novyi dialoh "liudyny z pryrodou" [Order from chaos: a new dialogue between "man and nature"]. *Filosofia: khrestomatia (vid vytkov do sohodennia), Philosophy: a textbook (from the origins to the present)*. L.V. Huberskiy (Eds.). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Rudenko, M. (2001). *Hnosys i suchacnist [Gnosis and modernity]*. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].
- Sommer, D.S. (2014). *Moral Para el siglo XXI*. Santiago: Fundacion Instituto filosofico hermetico.
- Stoliarov, A. (2008). *Osvobozhdeniye Edem [Eden Unleashed]*. Moscow: AST; SPb.: Terra Fantastica [in Russian].
- Tsiolkovskiy, K.E. (2002). *Geniy sredi liudey [Genius among people]*. Moscow: Mysl [in Russian].
- Vernadskiy, V. (2004). Naukova dumka yak planetarne yavyshe. Lystuvannia. Shchodennyky [Scientific thought as a planetary phenomenon. Correspondence. Diaries]. *Hronika, Chronicle*, 57-58 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бердник О. Альтернативна Еволюція. Київ : Тріада–А, 2007. 576 с.
- Бондар О. Енциклопедія несвідомого українця. Київ : Казка, 2013. 879 с.
- Бондар О. Доктрина справедливого суспільства. Київ : Бізнесполіграф, 2017. 507 с.
- Чижевський А. Земля в объятиях Солнца. М. : ЭКСМО, 2004. 928 с.
- Чижевський Д. Натурфилософія В. І. Вернадського. *Філософські твори* : у 4 т. Київ : Смолоскип, 2005. Т. 2. 263 с.
- Commoner B. A Brief History of Time: Nature, Man, and Technology. New York : Random House Inc., 1971. 8 p.
- Філософія права : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Данільяна. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 272 с.
- Many Worlds: New Universe Extraterrestrial Life / ed. by S. Dick. West Conshohocken (PA) : Templeton Press. 2000. P. 191–210.
- Франко І. Біблійне оповідання про Сотворення Світа у світлі науки. Вінніпег, Ман, 1918. 124 с.
- Головнев А. Конечная Вселенная. Физико-философская концепция. Киев : Изд. дом Дм. Бурого, 2002. Кн. 1.
- Головнев А. Конечная Вселенная. Физико-философская концепция. Киев : Изд. дом Дм. Бурого, 2002. Кн. 2.
- Hawking S. A Brief History of Time: From the Big Bang to Black Holes. New York : Bantam Books, 1988. 198 p.
- Jesness B. On Behind the Mirror by K. Lorenz. 2020. doi: 10.13140/RG.2.2.33352.96005.
- Кант И. Сочинения : в 6 т. / под общ. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гульги, Т. И. Ойзермана. М. : Мысль, 1966. Т. 5. 564 с.
- Кант И. Сочинения : в 6 т. / под общ. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гульги, Т. И. Ойзермана. М. : Мысль, 1966. Т. 6. 743 с.
- Философия Герберта Спенсера / в сокр. излож. Г. Коллинса ; с предисл. Г. Спенсера ; пер. с англ. П. В. Мокиевского. СПб. : Ф. Павленков, 1897. 472 с.
- Костенко О. Культура і закон – у протидії злу : монографія. Київ : Атіка. 2008. 352 с.
- Костицький М. В. Філософський аналіз Європейського права та його трьох світоглядних джерел. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2009. Вип. 1. С. 22–30.
- Костицький М. В. Методологічні проблеми Екологічної Конституції Землі. *Філософські та психологічні проблеми юриспруденції. Вибрані наукові праці*. Чернівці : Рута, 2009. Кн. 1. С. 90–96.
- Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Етичні та правові погляди Піфагора. *Філософські і методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 8–14. doi: <https://doi.org/10.33270/02202002.8>.
- Кравченко С. М., Костицький М. В. Екологічна етика і психологія людини. Львів : Світ, 1992. 104 с.
- Кушакова Н. В. Індуїзм. Історія, ритуали, вірування. *Релігієзнавство* : підручник / за ред. В. М. Вовк, Б. В. Чміля. Київ : Атіка, 2009. 552 с.
- Hermes Trismegistus: The Emerald Table (Tabula Smaragdina) / ed. by S. J. Linden. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. P. 27–28. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107050846.002>.
- Lorenz K. Behind the Mirror: A Search for a Natural History of Human Knowledge. New York : Harcourt Brace Jovanovich, 1978. 261 p.
- Morris D. The naked ape. New York : McGraw-Hill, 1967.
- Нюхтилин В. Мелхиседек. Книга про то, что мы ничего не знаем о том, что знаем, и при этом абсолютно точно знаем все, что нам неведомо. СПб. : Крылов, 2008.
- Пригожин І. Порядок із хаосу: новий діалог «людини з природою». *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення)* : навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. Київ : Знання, 2009. 624 с.

Руденко М. Гносис і сучасність. Тернопіль : Джура, 2001. 248 с.
Sommer D. S. Moral Para el siglo XXI. Santiago : Fundacion Instituto filosofico hermetico, 2014.
Столяров А. Освобожденный Эдем. М. : АСТ ; СПб. : Terra Fantastica, 2008. 416 с.
Циолковский К. Э. Гений среди людей. М. : Мысль, 2002. 542 с.
Вернадський В. Наукова думка як планетарне явище. Листування. Щоденники. *Хроніка*. 2000. Вип. 57–58.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2021

Kostytskyi M. – Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>;

Kushakova-Kostytska N. – Doctor of Law, Senior Research Fellow, Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Integrity and Unity in the Ontology of the Laws of Existence and Society

*The article reveals the issues of revival (renaissance) of natural philosophy and natural philosophical approach to the connection of being, matter and consciousness as a methodological basis in determining the connection between nature and society, laws of existence and laws of society (including human rights and laws). Separating law and legislation, the authors emphasize not only the systemic relationship of various social norms and laws, but also the full hierarchy of norms of social regulation. The **purpose** of this study is to establish the integrity and unity of all Being, with which law and legislation are inextricably linked. The publication is based on an integrative research **methodology**. For the first time in the legal and philosophical-legal literature the question of Universal (space) laws as a source of law and law is raised, which determines the **scientific novelty** of the presented material. The **conclusions** emphasize that today there is the latest synthesis of philosophy, natural, social and human sciences and knowledge derived from them. In connection with this methodological process, it is necessary to consider law and laws (legal) in the relationship, integrity and unity with the universal (space) and natural laws.*

Keywords: legislation; law; ethics; being; metaphysics; society; thinkers about being.